

Justitiedepartementet
Huvudarkivet
SE/RA/1201/1201.01
Riksarkivet

INLEDNING

Allmänt hänvisas till framställningen i Riksarkivets beståndsoversikt del 1 (1996), s. 137-169.

Justitiedepartementet var ett av de sju statsdepartement som tillkom vid departementalreformen 1840. Dess första konseljdag var den 19 maj detta år.

Inför ikraftträdandet av 1974 års regeringsform den 1 januari 1975 beslöts i Kanslihuset att samtliga departements arkiv utom Utrikesdepartementets skulle avslutas med utgången av år 1974 och att de departementsarkiv som uppkom därefter skulle börja på nytt. Detta hade sin grund i att den nya regeringsformen skulle komma att medföra vissa förändringar i departementens arkivbildning.

Justitiedepartementets arkivbestånd 1840-1974 förvaras i sin helhet i Riksarkivet. Det redovisas i denna förteckning, dock med två undantag: Tryckfrihetsexpeditionen arkiv och "Lagavdelningens arkiv". Över dem båda föreligger särskilda och separata förteckningar.

Justitiedepartementets ärendesområde

Huvuddelen av de regeringsärenden som tilldelades Justitiedepartementet år 1840 hade tidigare ankommit på Nedre justitierevisionen att bereda (denna motsvarade ungefär Högsta domstolens kansli i våra dagar). Tryckfrihetsärendena ärvdes från Hovkanslersexpeditionen. De blev i regel inte regeringsärenden utan skulle vanligen avgöras av departementschefen enligt bestämmelserna i tryckfrihetsförordningen.

I K. M:ts stadga om ärendefördelningen mellan departementen den 16 maj 1840 blev Justitiedepartementets större block av ärenden de följande:(1)

Grundlagar. Allmän civil-, kriminal- och kyrkolag samt lagärenden i övrigt enligt stadgan

Tryckfrihet

Medborgarskap

[Nåd och andra dispenser]

Rättskipning och domstolar, inklusive rättsstatistiken

Fångvård

Särskilda förhållanden kom från början att gälla för de ärenden som hörde hemma i det fjärde blocket ovan, vilket också fick viktiga följder för arkivbildningen.

I stadgan definierades dessa ärenden på följande sätt (med viss normalisering enligt nutida språkbruk): "[frågor om] lejd, nåd i brottmål, samt andra dispenser och tillåtelser, vilka efter allmänna lagen eller dithörande författningar på Vårt nådiga avgörande i statsrådet bero."

Lejd förekom som rättslig företeelse fram till 1921. Enligt äldre lagstiftning avsågs med lejd medgiven rätt för person, som rymt ur riket på grund av begången förbrytelse eller för gäld, att utan fara för att bli gripen kunna återkomma för att utföra sin sak inför domstol samt att därefter fritt få lämna riket; i yngre lagstiftning var lejdmöjligheten begränsad till gäldenär som rymt för skuld. Med dispenser och tillåtelser förutom lejd och nåd i brottmål avsågs sådant som tillstånd att ingå äktenskap i förbjudet led, att ingå äktenskap före lagstadgad ålder, tillstånd till äktenskapsskillnad, myndighetsförklaring av kvinnor. Till denna grupp anslöt till följd av en förordning från 1810 ärenden angående ändring och förklaring av fideikommissförfattningar.(2).

De ovannämnda slagen av regeringsärenden hade före departementalreformen beretts inom Nedre justitierevisionen. Där kom beredningen av dem att stanna kvar också efter genomförandet av denna reform. Detta fastslogs uttryckligen i K.M:ts instruktion för Justitiedepartementet, utfärdad i juli 1840.(3). Handhavandet av sådana ärenden har alltså gått departementets handläggande personal förbi. Att de upptagits under rubriken "Justitiedepartementet" i stadgan den 16 maj 1840 kan möjligen förklaras med att man där infört alla de slag av ärenden som justitiestatsministern, d.v.s. departementschefen, hade att föredra inför K. M:t i statsrådet, såväl de som skulle beredas av Justitiedepartementet som de som skulle beredas av Nedre justitierevisionen. Det märkliga förhållandet att sådana slag av departementschefens regeringsärenden som tillhörde Nedre justitierevisionens beredning - från 1909 inskränkta till nådeärenden - upptas under rubriken "Justitiedepartementet" återkommer i alla följande stadgor om ärendesfördelningen mellan departementen respektive departementsstadgor fram t.o.m. departementsstadgan 1963.

Dualismen i beredningen av justitiestatsministerns, från 1876 justitieministerns, regeringsärenden har också medfört en dualism i arkivbildningen. Alla handlingar i de av dessa ärenden som beretts av Nedre justitierevisionen finner man i dennas arkiv, inte i Justitiedepartementets. Detta gäller såväl statsrådsprotokoll som koncept/registratur och inkomna handlingar.

Det sagda om dualismen i arkivbildningen har för nådeärendenas del relevans vad gäller tiden 1840-september 1965, för de övriga nämnda ärendenas del vad gäller tiden 1840-våren 1909. I maj 1909 inskränktes nämligen Nedre justitierevisionens beredning av justitieministerns regeringsärenden till frågor om nåd.(4) De ärenden angående andra "dispenser och tillåtelser" som då fortfarande kvarstod, bl.a. rörande äktenskapstillstånd och äktenskapsskillnad, samt ärenden angående fideikommissförfattningar överfördes nämnda år till Justitiedepartementets beredning, och man finner därmed handlingarna i sådana mål i Justitiedepartementets arkiv fr.o.m. maj 1909.(5).

Den 1 oktober 1965 slutligen överflyttades även nådefrågornas beredning till departementet (jämför dock vad som som sägs nedan s. 11 om nådemålens handläggning 1955-1965).(6) Därefter finner man alltså handlingarna angående sådana ärenden (statsrådsprotokoll, koncept, nådeakter (i departementets arkiv.

1840 års stadga om ärendesfördelningen mellan statsdepartementen blev med ändringar bestående ända fram till år 1900. För Justitiedepartementets del var de ändringar som förekom inte så betydande. Det kan nämnas att utgivningen av Svensk författningssamling år 1876 förlades till Justitiedepartementet efter att tidigare ha varit ombesörjd av Ecklesiastikdepartementet; på chefen för Justitiedepartementet ankom att inom departementet utse utgivare. (7)

Justitiedepartementets större block av ärenden enligt 1900 års förnyade stadga angående ärendesfördelningen var de följande:(8)

Grundlagar. Allmän civil-, kriminal- och kyrkolag samt lagärenden i övrigt som ej ankom på annat departement

Riksdagsmannaval

Tryckfrihet

Medborgarskap

[Nåd]

Rättskipning och domstolar inklusive rättsstatistiken

Fångvård

1900 års stadga blev med ändringar bestående i två decennier. I 1920 års stadga möter man dessa viktigare block av ärenden:(9)

Grundlagar. Civil-, straff- och kyrkolag samt lagärenden i övrigt som ej ankom på annat departement

Riksdagsmannaval

Tryckfrihet

Medborgarskap

Avvisning, utvisning och övervakning av utlänningar

[Nåd]

Rättskipning och domstolar

Fångvård

År 1903 hade vissa lagstiftningsfrågor överförts till andra departement.(10) Till Civildepartementet överflyttades då lagstiftning rörande försäkringsanstalter och sjukkassor samt angående ersättning för olycksfall i arbetet. Till Finansdepartementet gick lagstiftning angående skydd mot yrkesfara och minderårigas och kvinnors användande i arbete. Ecklesiastikdepartementet erhöll lagstiftningen om byggande och underhåll av kyrka och prästgård. Jordbruksdepartementet slutligen tilldelades lagstiftningen om skogsvård och byggande och underhåll av vägar på landet. År 1912 beslöts att lagstiftningen i vissa frågor av social karaktär skulle tillhöra Civildepartementet: angående arbetsmarknaden, förhållandet mellan arbetsgivare och arbetare, arbetarskydd, åtgärder för social förtänksamhet m.m.(11) Ärendena angående riksdag och regering överflyttades år 1918 från Civildepartementet till Justitiedepartementet.(12)

En nyhet i 1920 års stadga var att Justitiedepartementet nu fick ärendena angående rikets gränser och också angående rikets vapen och flagga, alla övertagna från Civildepartementet, som upphörde vid halvårsskiftet 1920. Från Civildepartementet övertogs även den numera viktiga gruppen av ärenden angående utlänningar.

Av förändringarna under 1920-talet i övrigt kan nämnas att Justitiedepartementet den 1 januari 1923 tillfördes ärendena angående släktnamn, som tidigare hade handlagts inom Ecklesiastikdepartementet.(13)

I närmast följande stadga om ärendesfördelningen år 1930 är bilden av de större blocken vad avser Justitiedepartementets område på det hela taget identisk med den år 1920, dock nu med tillägg av släktnamnsärendena.(14) Samma gäller den 1941 utfärdade departementsstadgan, som innehåller bestämmelser om ärendesfördelningen.(15)

En viktig förändring inträffade den 1 juli 1946, då släktnamnsärendena överflyttades till Statistiska centralbyrån (som alltså blev slutinstans för sådana ärenden).(16) Den 1 juli 1962 övergick de till Patent- och registreringsverket.

Då Inrikesdepartementet tillkom den 1 juli 1947 utfärdades en ny departementsstadga innehållande ärendesfördelningen. Det nya departementet fick från Justitiedepartementet överta dels ärenden angående riksdagsmannaval, dels alla ärenden angående tillämpning av utlänningslagen.(17)

Den 1 juli 1950 skedde en decentralisering till länsstyrelserna av vissa ärenden som tidigare avgjorts av K. M:t i statsrådet, bl.a. ärenden angående åldershinder mot ingående av äktenskap, dock med besvär rätt hos K. M:t.(18)

En ny departementsstadga med bestämmelser om ärendesfördelningen utfärdades år 1950.(19) Den upphävdes med 1963 års departementsstadga.(20) Denna bestämmelser om ärendesfördelningen var med ändringar gällande vid utgången av år 1974. Justitiedepartementets viktigare block av ärenden var enligt 1963 års departementsstadga de följande:

Grundlagar. Civil-, straff- och kyrkolag samt lagärenden i övrigt som ej ankom på annat departement

Tryckfrihet

Rättskipning och domstolar

Kriminalvård

Medborgarskap

[Nåd]

Angående den inom Justitiedepartementet förekommande handläggningen av nådeärenden 1955-1965 se nedan s. 11. Viktigare förändringar av ärendesområdet fram t.o.m. 1974 var följande:

1. Ärendena angående nåd överfördes den 1 oktober 1965 från Nedre justitierevisionens beredning till Justitiedepartementets.(21)

2. Från Inrikesdepartementet överflyttades till Justitiedepartementet den 1 juli 1966 ärendena angående polisväsendet och ärendena angående allmän ordning och säkerhet, i den mån sådana inte ankom på annat departement. (22)

3. Medborgarskapsärendena övergick den 1 juli 1969 från Justitiedepartementet till Statens invandrarverk. Ärenden angående medborgarskap, som ankom på K. M:ts prövning, tillades samtidigt Inrikesdepartementet.(23)

4. Ärenden angående riksdagsmannaval och kommunala val överflyttades från Inrikesdepartementet till Justitiedepartementet den 19 november 1969.(24)

Vid utgången av år 1974 ter sig bilden av Justitiedepartementets viktigare block av ärenden så:

Grundlagar. Civil-, straff och kyrkolag samt lagärenden i övrigt som ej ankom på annat departement

Val till riksdagen och kommunala val

Tryckfrihet

Nåd

Polisväsendet

Rättskipning och domstolar

Kriminalvård

Justitiedepartementets organisation

För departementens arkiv gäller generellt, att departementens organisation inte haft den betydelse för arkivbildningen så som fallet kan vara med ämbetsverk och andra offentliga arkivbildare. De dominerande aktiviteterna i departementen (där dock UD företer en annan bild) har från deras tillkomst varit beredningen av regeringsärendena och protokollföringen och expedieringen av regeringsbesluten, aktiviteter som resulterat i uppkomsten i huvudarkiven av "rygggradsserier" som statsrådsprotokoll, koncept/registratur och konseljakter, jämte motsvarande i de hemliga arkiven. (Detta givetvis med undantag för sådana specialfunktioner i departementen där ärendena normalt inte legat på regeringsnivå, exempelvis för Justitiedepartementets del tryckfrihetsärendena och arbetet med rättsstatistiken (t.o.m. 1914) och straffregistret (1901-1913).

För den allmänna orienteringen följer här en översikt över Justitiedepartementets organisation.(25)

1. Tiden 1840-1917

Vid Justitiedepartementets tillkomst 1840 blev den ledande i statsrådskretsen, justitiestatsministern, dess chef. Detta arrangemang varade fram till det moderna statsministerämbetets tillkomst 1876. Chef för departementet har därefter varit justitieministern. (Två innehavare av statsministerposten har förenat denna med chefskapet för Justitiedepartementet: Louis De Geer d.ä. åren 1876-1879 och Karl Staaff åren 1905-1906.)

Departementets näst högste befattningshavare blev expeditionschefen. Närmast under denne ställdes tre byråchefer. Detta var en egenhet för Justitiedepartementet; i departementen i övrigt inrättades inte några tjänster med denna titel. Därjämte tillkom befattningar som protokollssekreterare, kanslisters och kopisters m.m.

Byråcheferna hade enligt instruktionen för departementet i juli 1840 den allmänna skyldigheten att bereda de regeringsärendena som överlämnades till dem och att ombesörja uppsättning och expediering av utgående expeditioner till följd av K. M:ts beslut. En av byråcheferna skulle därutöver ha särskilt ansvar för lagärendena, en för tryckfrihetsärendena (vilka som nämnts i det föregående normalt inte var regeringsärendena utan avgjordes av departementschefen) och en för rättsstatistiken.(26)

År 1862 beslöts att tryckfrihetsärendena i fortsättningen skulle handläggas av expeditionschefen; beredningen av dem kom att i första hand ombesörjas av registratören. Vederbörande byråchefstjänst drogs in.(27) Tio år senare vakantsattes befattningen som byråchef för lagärendena men tillsattes åter 1874.

Det sistnämnda hängde samman med en viss vacklan hos statsmakterna vad gällde organisationen av lagstiftningsarbetet. År 1872 inrättades för detta ändamål en lagbyrå med tre ledamöter inom departementet. Den upphörde med utgången av år 1874, då lagstiftningsarbetet förledes till den nu inrättade s.k. Nya Lagberedningen, som inte tillhörde departementet. Den blev bestående t.o.m. 1894.

Följande år avlöstes den av en ny lagbyrå inom Justitiedepartementet, dit lagstiftningsarbetet var

förlagt fram t.o.m. 1902. I sin tur avlöstes den av Lagberedningen, ej tillhörande departementet, som ägde bestånd t.o.m. den 30 juni 1974.(28)

Som framgått erhöll Justitiedepartementet redan från början ett slags byråindelning. Under de följande decennierna tillkom byråer inom andra departement. År 1875 genomfördes byråindelningen över hela linjen inom departementen, med full organisatorisk stabilitet från den 1 juli 1878, då den slutliga löneregleringen i samband med byråorganisationen var genomförd. Byråchefernas tjänstetitel blev 1878 kansliråd, med ett undantag: byråchefen för lagärenden i Justitiedepartementet. Detta accentuerade den särställning han intog bland departementens byråchefer. Såsom direkt föredragande i sina ärenden inför departementschefen intog han en fristående ställning i förhållande till expeditionschefen; år 1907 blev lagbyråchefen lönemässigt jämställd med expeditionschefen.(29)

Departementet kan tidigt ses som de facto uppdelat på två från varandra väsentligen fristående avdelningar, kansliavdelningen under expeditionschefen för de löpande besvärs- och tillämpningsärendena och lagavdelningen under byråchefen för lagärenden.(30)

Justitiedepartementet hade år 1878 följande personaluppsättning:(31)

Departementschef

Expeditionschef

Byråchef för lagärenden

Kansliråd och byråchef för rättsstatistiken

Kanslisekreterare

Registrator

Amanuenser

Skrivpersonal

Vaktmästare

Den 1 januari 1901 trädde lagen om straffregister (1900:82) i kraft. Det stadgades i den att straffregistret skulle föras i Justitiedepartementet. Där fanns det från 1901 fram till den 1 januari 1914, då det överflyttades till Fångvårdsstyrelsen. Ansvarig för förandet av straffregistret var kanslirådet för de statistiska ärendena, med biträde av en amanuens.(32)

Riksdagen beviljade år 1908 pengar till en extratjänst som andre ledamot inom lagavdelningen. Tjänsten, som låg på byråchefsnivå, tillträdde vid början av år 1909.(33)

Tillkomsten av Regeringsrätten i maj 1909 fick till följd att en tjänst som extra föredragande av

departementets regeringsrättsärenden inrättades. Den tillsattes på byråchefsnivå vid 1911 års början.(34)

En konsekvens av Regeringsrättens inrättande i maj 1909 blev vidare uppkomsten av ett departementets regeringsrättsarkiv. Denna arkivbildning upphörde med utgången av år 1971, detta till följd av att beredningen av regeringsrättsärendena, föredragningen av dem i Regeringsrätten och expedieringen av dennas beslut inte längre skulle ombesörjas av de skilda departementen. Justitiedepartementet kom också att omhänderha vad som i denna förteckning benämnts "Regeringsrättens gemensamma arkiv", som även det avslutas med utgången av år 1971.

Den 1 januari 1914 överfördes straffregistret som nämnts till Fångvårdsstyrelsen; den 1 januari följande år överflyttades rättsstatistiken till Statistiska centralbyrån. Kanslirådstjänsten för de statistiska ärendena drogs in vid utgången av 1914.(35)

Under år 1917 var Justitiedepartementets personaluppsättning som följer:

Departementschef

Expeditionschef

Lagavdelningen: byråchefen för lagärenden och en andre ledamot

Extra föredragande för regeringsrättsärenden

Kanslisekreterare

Registrator

Amanuenser

Skrivpersonal

Vaktmästare

2. Tiden 1918-1965

Den 1 januari 1918 uppdelades de dittillsvarande expeditionschefsgöromålen i fem av de då åtta departementen på två befattningshavare, statssekreteraren och expeditionschefen, med statssekreteraren främst i rang. Till de nyinrättade statssekreterartjänsterna fördes framför allt ansvaret för vederbörande departements propositioner till riksdagen och dithörande frågor, medan beredningen av de löpande besvär- och tillämpningsärendena skulle förestås av expeditionschefen. UD berördes inte av någon sådan nyordning; i Justitie- och Sjöförsvarsdepartementen kom statssekreterar- och expeditionschefsgöromålen att bestridas av en och samma person.(36)

Justitiedepartementets kansliavdelning förestods fr.o.m. den 1 januari 1918 av

statssekreteraren-expeditionschefen. Titeln "Byråchef för lagärenden" blev nu utbytt mot "Chef för lagavdelningen". Dessa bägge tjänstemän var jämställda.(37)

Inom kansliavdelningen inrättades likaså den 1 januari 1918 två kanslirådsbefattningar. Av de bägge kansliråden hade den ene att vara föredragande i Regeringsrätten vad avsåg departementets mål där; i övrigt uppdelades på dem ansvaret för beredningen av huvudparten av besvärs- och tillämpningsärendena. Handläggningen av tryckfrihetsangelägenheterna ankom på statssekreteraren-expeditionschefen med biträde av registratorn.

I slutet av år 1921 beslöt departementschefen att två särskilda byråer skulle finnas inom kansliavdelningen, med fast personal (det ovan beskrivna arrangemanget hade alltså inte setts som byråindelning). I beslutet föreskrevs också vilken ärendefördelning mellan byråerna som fortsättningsvis skulle gälla. Regeringsrättsföredragningen kom att tillhöra första byrån.(38)

I statsverkspropositionen 1926 gavs en ganska ingående beskrivning av departementets organisation.(39) Efter redogörelsen för fördelningen av besvärs- och tillämpningsärendena mellan kansliavdelningens bägge byråer omtalas att ärendena angående tryckfrihet handlades direkt under statssekreteraren-expeditionschefen, vidare att hos denne tjänstgjorde en förste kanslisekreterare som beredde och inför departementschefen föredrog ärenden angående tillstånd till äktenskap och äktenskapsskillnad, till adoption och angående antagande av släktnamn. Lagavdelningens verksamhet beskrevs på följande sätt: "[...] utarbetande av förslag till nya lagar och därmed sammanhängande administrativa författningar, granskning och överarbetning av förslag, som framlagts av kommittéer och särskilt tillkallade sakkunniga, med lagärendens beredning i statsrådet och behandling i riksdagen förknippade göromål [...]." Överordnad personal inom lagavdelningen var dess chef och dess andre ledamot. Samma år, 1926, beviljade riksdagen till följd av arbetsbelastningen medel till anställande av två extra ledamöter inom lagavdelningen.(40)

Den 1 juli 1930 upphörde den tidigare föreningen av statssekreterar- och expeditionschefstjänsterna i departementet därigenom att befattningen som chef för lagavdelningen omvandlades till en statssekreterartjänst. (41) Från nämnda datum hade departementet följande organisation:

Departementschefen

Statssekreteraren: Statssekreterarens avdelning (Lagavdelningen)

Ledamot för lagärenden

Extra ledamot för lagärenden

Extra ledamot för lagärenden

Expeditionschefen: Expeditionschefens avdelning (Kansliavdelningen)

Första kanslibyrån

Andra kanslibyrån

Tryckfrihetsexpeditionen

Ledamoten för lagärenden och de båda extra ledamöterna för lagärenden erhöll den 1 juli 1933 titeln byråchef för lagärenden; de båda tidigare extra ledamöterna sattes nu på ordinarie stat. Dessa tre tjänstemän kunde enligt 1933 års statsverksproposition betraktas som chefer för var sin lagbyrå.(42) Fr.o.m. 1934 benämns byråerna i statskalendern civilrättsbyrå, processrättsbyrå och straffrättsbyrå.

Den 1 juli 1947 inrättades en tredje kanslibyrå, vilken hade att handlägga medborgarskapsärenden.(43) Fem år senare tillkom en tjänst som administrativ byråchef vid departementet.(44)

En ny tjänst som byråchef för nådeärenden inrättades den 1 juli 1955. Tillkomsten av denna befattning rubbade inte det tidigare förfarandet vad gällde sådana ärenden, med beredning i Nedre justitierevisionen och yttrande av Högsta domstolen. Den nye byråchefens uppgift blev att efter en självständig bedömning av ärendena förbereda föredragningen av dem inför departementschefen i samråd med vederbörande revisionssekreterare och att själv som regel omhändera föredragningen.(45) Denna byråchefstjänst blev organisatoriskt fristående från statssekreterar- och expeditionschefsavdelningarna. (Handlingarna i nådeärendena, d.v.s. statsrådsprotokoll och koncept samt nådeakterna, finns fram till den 1 oktober 1965 i Nedre justitierevisionens arkiv liksom tidigare.)

Samtidigt med den nämnda befattningen tillkom en tjänst som byråchef för lagärenden, dock med tjänstgöringen förlagd till Statsrådsberedningen. Vederbörande hade att granska författningsförslag och andra ärenden av juridisk natur, som skulle underställas de konsultativa statsråden, även att i viss utsträckning utarbeta lagförslag. (46)

Med förändringarna den 1 juli 1955 var Justitiedepartementets organisation denna:

Departementschefen

Statssekreteraren: Statssekreterarens avdelning

Första lagbyrå: Civilrättsbyrå

Andra lagbyrå: Processrättsbyrå

Tredje lagbyrå: Straffrättsbyrå

Byråchef för lagärenden med tjänstgöring i Statsrådsberedningen

Administrativ byråchef

Expeditionschefen: Expeditionschefens avdelning

Första kanslibyrå

Andra kanslibyrån

Tredje kanslibyrån

Tryckfrihetsexpeditionen

Nådebyrån

Inom expeditionschefens avdelning tillkom vid början av år 1957 en extra befattning som tjänsteförrättande kansliråd. Vederbörande hade främst att handlägga ärenden rörande organisationsfrågor inom domstolsväsendet.(47) Förordnandet upphörde 1960. Den 1 juli 1959 överfördes byråchefen för lagärenden med tjänstgöring i Statsrådsberedningen till dennas stat från Justitiedepartementets. (48) Inom statssekreterarens avdelning tillkom en fjärde lagbyrå, internationella byrån, den 1 juli 1960.(49) I statskalendern betecknas med början år 1962 den tidigare administrativa byrån inom statssekreteraravdelningen såsom budgetbyrån.

Cirka 1962 utflyttades medborgarskapsbyrån från expeditionschefens avdelning och blev liksom nådebyrån fristående.(50). År 1963 erhöll medborgarskapsbyråns chef titeln tjänsteförrättande expeditionschef.

År 1963 inrättades en särskild avdelning inom departementet för det förberedande arbetet med en författningsreform. Avdelningen, som benämndes författningsberedningen, sorterade under statssekreteraren.

Inom dennes avdelning tillsattes år 1964 en tjänsteförrättande byråchef för lagärenden, vars uppgift var att handlägga frågor angående revisionen av jordabalken. Inom expeditionschefens avdelning meddelades samma år ett förordnande som tjänsteförrättande kansliråd för åklagarärenden.

Inför förändringarna i juli 1965 synes departementets organisation ha varit den följande:

Departementschefen

Statssekreteraren: Statssekreterarens avdelning

Första lagbyrån: Civilrättsbyrån

Andra lagbyrån: Processrättsbyrån

Tredje lagbyrån: Straffrättsbyrån

Fjärde lagbyrån: Internationella byrån

Författningsberedningen

Tjänsteförrättande lagbyråchef för jordabalksärenden

Budgetbyrån

Expeditionschefen: Expeditionschefens avdelning

Första kanslibyrån

Andra kanslibyrån

Tjänsteförrättande kansliråd för åklagarärenden

Tryckfrihetsexpeditionen

Nådebyrån

Medborgarskapsbyrån

3. Tiden 1965-1974

I februari 1965 aviserade K. M:t i proposition 1965:65 stora förändringar i fråga om departementens organisation. Huvudtanken var att statssekreterar- och expeditionschefsavdelningarna skulle integreras med varandra och den gamla tudelningen därmed försvinna. Departementen skulle organiseras på arbetsenheter, som var och en ansvarade för beredningen av ärendena inom ett särskilt sakområde. Dessa arbetsenheter skulle därvid handlägga såväl sådant som tidigare tillhört statssekreteraravdelningen (utredningsdirektiv, propositioner, författningar, regleringsbrev o.d.) som expeditionschefsavdelningen (löpande besvär- och tillämpningsfrågor). Chefstjänstemän skulle vara statssekreteraren, expeditionschefen och rättschefen. Statssekreteraren skulle vara den främste av dem. För planerings- och budgetarbetet skulle inrättas särskilda sekretariat.

Efter riksdagens godkännande fastslogs de nya organisatoriska principerna i en departementsinstruktion, gällande från den 1 juli 1965 (UD berördes ej).(51) I dess 5 § stadgades att departementsråd eller kansliråd skulle vara huvudmän för de olika sakområdena; indelningen i sakområden skulle bestämmas av vederbörande departementschef. I 7 § stipulerades att det i varje departement utom Finansdepartementet (och UD) skulle finnas ett budget- och planeringssekretariat.

För Justitiedepartementets del synes dock integrationen av de tidigare statssekreterar- och expeditionschefsavdelningarna ha blivit ganska blygsam. Lagfrågorna förlades nu till sakenheter för lagärenden, förvaltningsärendena inklusive frågor om nåd och medborgarskap förlades till sakenheter för förvaltningsärenden.

Organisationen blev den 1 juli 1965 denna:

Departementschefen

Statssekreteraren Expeditionschefen Rättschefen

- F 1 Sakenhet för förvaltningsärenden: kriminalvård
- F 2 Sakenhet för förvaltningsärenden: domstols- och åklagarväsendet
- N Sakenhet för förvaltningsärenden: nåd
- M Sakenhet för förvaltningsärenden: medborgarskap (sakenhetens chef hade titeln tjänsteförrättande expeditiionschef)
- L 1 Sakenhet för lagstiftningsärenden: civilrätt (fast egendom)
- L 2 Sakenhet för lagstiftningsärenden: civilrätt (familjerätt och förmögenhetsrätt, ej avseende fast egendom)
- L 3 Sakenhet för lagstiftningsärenden: civilrätt (internationella ärenden)
- L 4 Sakenhet för lagstiftningsärenden: stats-, förvaltnings- och processrätt (utom grundlag och vallag)
- L 5 Sakenhet för lagstiftningsärenden: straffrätt
- FB Författningsberedningen: lagstiftningsärenden angående grundlag och vallag (Beredningens chef hade titeln tjänsteförrättande rättschef)
- P Planerings- och budgetsekretariat
- Tryckfrihetsexpeditionen

Under år 1966 inträffade en förändring i denna organisation därigenom att en ny sakenhet för förvaltningsärenden angående polisväsendet, F 3, inrättades den 1 juli detta år.(52) Troligen år 1966 ändrades ärendesområdet för sakenheten L 4 till lagstiftningsärenden angående förvaltnings- och processrätt och ärendesområdet för sakenheten L 5 till lagstiftningsärenden angående ordning och säkerhet, straffrätt samt statsrätt (utom grundlag och vallag).

Den 1 juli 1967 finner man statsrättsärendena koncentrerade till FB, författningsberedningen. I 1968 års statskalender möter i stället för författningsberedningen benämningen sakenheten för lagstiftningsärenden angående statsrätt (L 6).

En ny sakenhet, domstolsberedningen, DB (senare D), tillkom den 1 juli 1968 för sådana ärenden angående domstolsväsendet, vilka enligt K. M:ts beslut den 28 juni samma år (Justitiedepartementet) skulle ankomma på denna beredning. Under 1968 har vidare ärendesområdet för sakenhet L 4 ändrats till utsoknings- och processrätt och ärendesområdet för sakenhet L 6 till stats- och förvaltningsrätt.

Vid halvårsskiftet 1969 upphörde sakenheten för förvaltningsärenden angående medborgarskap till följd av att dessa då överfördes till Statens invandrarverk.(53)

Chefen för Justitiedepartementet fastställde den 30 juni 1970 en arbetsordning för

departementet.(54) Det framgår av den att organisationen då var den följande:

Departementschefen

Statssekreteraren Expeditionschefen Rättschefen

- F 1 Sakenhet för förvaltningsärenden: kriminalvård
- F 2 Sakenhet för förvaltningsärenden: ärenden angående domstolsväsendet som ej ankom på domstolsberedningen
- F 3 Sakenhet för förvaltningsärenden: polis, åklagare
- D Sakenhet för förvaltningsärenden: domstolsberedningen
- N Sakenhet för förvaltningsärenden: nåd
- L 1 Sakenhet för lagstiftningsärenden: civilrätt (fast egendom)
- L 2 Sakenhet för lagstiftningsärenden: civilrätt (familjerätt och förmögenhetsrätt, ej avseende fast egendom)
- L 3 Sakenhet för lagstiftningsfrågor: civilrätt (internationella ärenden)
- L 4 Sakenhet för lagstiftningsfrågor: utsöknings- och processrätt
- L 5 Sakenhet för lagstiftningsfrågor: ordning och säkerhet samt straffrätt
- L 6 Sakenhet för lagstiftningsfrågor: stats- och förvaltningsrätt
- P Planerings- och budgetsekreteriat

Tryckfrihetsexpeditionen

Vid halvårsskiftet 1971 har domstolsberedningen upphört som en följd av tillkomsten då av Domstolsväsendets organisationsnämnd.

År 1973 reviderades departementets ovannämnda arbetsordning från 1970; i sin nya lydelse trädde den i kraft den 1 juli 1973.(55) Förändringarna begränsade sig till sakenheten för förvaltningsärenden F 2 och till inrättandet av en ny sakenhet för förvaltningsärenden, F 4. Till F 2 skulle fortsättningsvis höra ärenden angående domstolarna m.m. Till sakenheten F 4 fördes bl.a. ärenden angående JK och Datainspektionen, val, adoptioner, vapen och pass samt utlämning.

Några nämnvärda förändringar i Justitiedepartementets organisation synes därefter inte ha inträffat fram till utgången av år 1974.

Att notera är att för den aktuella tiden fram t.o.m. 1974 mer substantiella enhetsarkiv endast finns vad gäller sakenheterna L 3 och författningsberedningen/L 6 samt planerings- och budgetsekretariatet.

Ordnandet och förtecknandet

I april 1977 påbörjade undertecknad arbetet med att ordna och förteckna den del av Justitiedepartementets arkiv som då förvarades i Riksarkivet och som omfattade tiden 1840-1960. Avsikten var att upprätta en provisorisk förteckning över detta bestånd i avvaktan på den dag i framtiden, då departementets arkiv skulle vara levererat till Riksarkivet t.o.m. år 1974 och möjlighet därmed ges att färdigställa en reguljär förteckning för hela perioden 1840-1974. Den provisoriska förteckningen över departementsarkivet 1840-1960 förelåg i augusti 1981 och har därefter utnyttjats av forskningen.

År 1985 levererades Justitiedepartementets arkiv 1961-1965 till Riksarkivet och år 1996 arkivet 1966-1974 (det hemliga arkivet från den sistnämnda perioden dock först 1998). Under 1980- och 1990-talen har Riksarkivet vidare emottagit åtskilliga kompletterande, mindre leveranser av äldre och yngre justitiedepartementshandlingar.

Med leveranserna av arkivet fram t.o.m. 1974 och de nämnda kompletterande leveranserna förelåg till slut förutsättningen för att en reguljär förteckning för hela tidsperioden 1840-1974 skulle kunna upprättas. Arbetet med denna, som inbegripit en omfattande revidering av den tidigare provisoriska förteckningen, har bedrivits under hela året 1999.

Stockholm i december 1999

James Cavallie

NOTER

1. Stadga angående fördelning av ärenderna imellan departementerna den 16 maj 1840 (1840:14).
2. Kungl. förordning den 3 april 1810 huruledes rättelse och förklaring uti gjorde fideikommissförfattningar sökas [...]. Årstrycket.
3. Instruktion för Justitiestatsdepartementet den 3 juli 1840 (1840:42).
4. I samband med Regeringsrättens tillkomst ändrades regeringsformen. Nådeparagrafen, tidigare 25 (, från 1909 26 (, fick följande lydelse: "Konungen äger att i brottmål göra nåd, mildra livsstraff samt återgiva ära och till kronan förverkat gods. Över ansökningar därom höre

Konungen dock Regeringsrätten, beträffande mål av beskaffenhet att kunna tillhöra dess slutliga prövning, men i andra mål Högsta domstolen; och fatte Konungen Sina beslut uti statsrådet. [...]" Ärendena, i vilka Regeringsrätten enligt denna paragraf hade att avge yttrande, blev mycket få. Sådana mål bereddes inom det departement, till vilket respektive fråga hörde enligt K. M:ts bestämmelser om ärendefördelningen mellan departementen. Handlingarna i målen i fråga finns i vederbörande departements regeringsrättsarkiv. Se Riksdagstrycket: proposition 1964:140, s. 32 f.

5. Kungl. kungörelse den 27 maj 1909 angående upphävandet av vissa bestämmelser [...] (1909:80). Se även Löneregleringskommitténs betänkande 53, 1917, s. 209. De mål angående rättelse och förklaring av fideikommissförfattningar, som tidigare beretts av Nedre justitierevisionen, skulle från 1909 beredas av Justitiedepartementet och avgöras i Regeringsrätten. Se lag den 26 maj 1909 om ändring i förordningen den 3 april 1810 [...] (1909:38, s. 10), även Löneregleringskommitténs betänkande 53, s. 205. Handlingarna i sådana mål finner man alltså från våren 1909 i Justitiedepartementets regeringsrättsarkiv.

6. Kungl. kungörelse den 13 augusti 1965 om ingivande av nådeansökan till Kungl. Maj:t (1965:503); Kungl. kungörelse den 13 augusti 1965 om ändring i arbetsordningen för Nedre justitierevisionen (1965:504).

7. Kungl. kungörelser angående Svensk författningssamling den 19 november 1875 (1875:94) och den 3 december 1875 (1875:100).

8. Stadga den 31 mars 1900 angående fördelning av ärendena mellan statsdepartementen (1900:12).

9. Stadga den 22 juni 1920 angående fördelning av ärendena mellan statsdepartementen (1920:333).

10. Kungl. kungörelse den 30 januari 1903 om ändring av stadgan år 1900 angående fördelning av ärendena mellan statsdepartementen (1903:9). Redan 1886 hade stipulerats att sådana frågor angående banklagstiftning, som var av civillags natur, skulle tillhöra Finansdepartementet, dock med undantag av frågor om bankers konkurs, som tillhörde Justitiedepartementet. Ärenden av det förstnämnda slaget skulle beredas i samråd med chefen för Justitiedepartementet. Kungl. kungörelse den 19 november 1886 om ändring i stadgan år 1840 angående fördelningen av ärendena emellan statsdepartementen (1886:92, s. 1).

11. Kungl. kungörelse den 28 november 1912 med ändring och förklaring av stadgan år 1900 angående fördelning av ärendena mellan statsdepartementen (1912:305).

12. Riksdagstrycket: proposition 1920:1, andra huvudtiteln, s. 11.

13. Kungl. cirkulär till länsstyrelserna den 15 december 1922. Kungörelser och cirkulär, Ecklesiastikdepartementets arkiv, huvudarkivet, RA.

14. Stadga den 12 december 1930 angående fördelning av ärendena mellan statsdepartementen (1930:447).

15. Stadga den 21 februari 1941 angående statsdepartementen (1941:139).
16. Kungl. kungörelse den 28 juni 1946 om ändring i förordningen år 1901 angående antagande av släktnamn (1946:358).
17. Stadga den 30 juni 1947 angående statsdepartementen (1947:319).
18. Lag den 28 maj 1948 om ändring i giftermålsbalken (1948:272).
19. Stadga angående statsdepartementen den 29 juni 1950 (1950:401).
20. Stadga den 17 maj 1963 angående statsdepartementen (1963:214).
21. Se ovan not 6.
22. Kungl. kungörelse den 3 juni 1966 om ändring i stadgan år 1963 angående statsdepartementen (1966:256).
23. Kungl. kungörelse den 29 maj 1969 om ändring i stadgan år 1963 angående statsdepartementen (1969:286).
24. Kungl. kungörelse den 24 oktober 1969 om ändring i stadgan år 1963 angående statsdepartementen (1969: 570).
25. Där uppgifter i det följande härrör från Statskalendern har detta oftast inte särskilt angivits.
26. Instruktion för Justitiestatsdepartementet den 3 juli 1840 (1840:42), 4 (.
27. Lisbeth Näslund, Inledning till förteckningen över Tryckfrihetsexpeditionens arkiv, s. 1.
28. Riksdagstrycket: proposition 1871:1 bil. 1, s. 5 f.; proposition 1874:1 bil. 1, s. 39 f., s. 41 f.; proposition 1894:1, andra huvudtiteln, s. 12 f.; proposition 1895:1, andra huvudtiteln, s. 18; proposition 1902:1, andra huvudtiteln, s. 41 ff.; proposition 1903:1, andra huvudtiteln, s. 50. Torbjörn Larsson, Regeringens och regeringskansliets organisationsstruktur [...], i: Departementshistoriekommittén, Att styra riket, 1990, s. 150.
29. Instruktion den 7 juni 1878 för ämbets- och tjänstemännen i Kungl. Maj:ts kansli (1878:21); Departementalkommittérades betänkande II:1, 1913, s. 40; Löneregleringskommittérades betänkande 53, s. 39; Hans Cavalli, Arbetsfördelningen mellan de svenska statsdepartementen, 1920, s. 93 f., s. 98 f.; Torbjörn Larsson, a.a., s. 149 f.
30. Riksdagstrycket: proposition 1917:230, s. 16.
31. Se även Löneregleringskommitténs betänkande 53, s. 22.
32. Riksdagstrycket: proposition 1908:1, andra huvudtiteln, s. 3.
33. Riksdagstrycket: proposition 1908:1, andra huvudtiteln, s. 39 f.

34. Riksdagstrycket: proposition 1910:1, andra huvudtiteln, s. 217 ff.
35. Riksdagstrycket: proposition 1914:1, andra huvudtiteln, s. 2 ff.; Löneregleringskommitténs betänkande 53, s. 212 f.
36. Riksdagstrycket: proposition 1917:230, passim.
37. Riksdagstrycket: proposition 1917:230, s. 41 f.
38. Departementschefsprotokoll den 31 december 1921, i Justitiedepartementets arkiv, huvudarkivet serie A 1 BA, vol. 1.
39. Riksdagstrycket: proposition 1926:1, andra huvudtiteln, s. 3 ff.
40. Riksdagstrycket: proposition 1926:1, andra huvudtiteln, s. 6 f.
41. Riksdagstrycket: proposition 1930:1, andra huvudtiteln, s. 2 ff.
42. Riksdagstrycket: proposition 1933:1, andra huvudtiteln, s. 2.
43. Riksdagstrycket: proposition 1947:1, andra huvudtiteln, s. 5 f.
44. Riksdagstrycket: proposition 1952:1, andra huvudtiteln, s. 2 f.
45. Riksdagstrycket: proposition 1955:1, andra huvudtiteln, s. 3.
46. Riksdagstrycket: proposition 1955:1, andra huvudtiteln, s. 2.
47. Riksdagstrycket: proposition 1957:1, andra huvudtiteln, s. 3.
48. Riksdagstrycket: proposition 1959:1, andra huvudtiteln, s. 2.
49. Riksdagstrycket: proposition 1960:1, andra huvudtiteln, s. 2.
50. Riksdagstrycket: proposition 1965:65, s. 7.
51. Departementsinstruktion den 3 juni 1965 (1965:386).
52. Riksdagstrycket: proposition 1966:1, andra huvudtiteln, s. 5.
53. Riksdagstrycket: proposition 1969:1, andra huvudtiteln, s. 6.
54. Departementschefsprotokoll 1970, Justitiedepartementets arkiv, huvudarkivet serie A 1 BA, vol. 31.
55. Departementschefsprotokoll den 29 juni 1973, Justitiedepartementets arkiv, huvudarkivet serie A 1 BA, vol. 35.

